

Dragan Jurak

AH!

izbor

OSUĐENIK NA SMRT JE POBJEGAO, ILI VJETAR PUŠE KAKO MU DRAGO

Osuđenik na smrt je pobjegao bio je najvažniji film koji sam vidio u Kinoteci osamdesetih. Tako se poklopilo. Sjedio sam u trećem redu na lijevoj strani, udaljenoj od ulaza. Zalegao sam u sjedalo, lijevo koljeno naslonio na naslon u redu ispred, desnu nogu prebacio preko naslona, a glavu zabacio unatrag, gledajući platno iznad sebe. Ako bi se namjestila prava poza to je bio položaj u kojem se moglo provesti i dulje od sat vremena. Uokolo mene, na već uobičajenim mjestima, sjedili su poznati likovi.

Vani je bilo proljeće, jedno od posljednjih proljeća jugoslavenskog socijalizma. Sivi i crni grad, zapuštenih fasada, blještao je na suncu. Uz proljeće, nosile su se *levisice 501* i Levi's traper jakne. Nosile su se *spitke* i visoke tenisice. Crna The Who majica i hašomanska marama. I frizura o kojoj su brinuli prijatelji. Film je bio odličan i prije negoli je počeo; jedan od najboljih uopće i puno prije svršetka projekcije. Proljeće se poklopilo s meditativnim filmom. Ugodno popodne u sjedalu Kinoteke s minucioznom procedurom bijega iz nacističkog zatvora u francuskom Lyonu.

Do Kinoteke sam dolazio iz pravca Novog Zagreba. Četrnaesticom do Muzeja za umjetnost i obrt pa gotovo čitavom dužinom tadašnjeg Prilaza JNA do Kordunske. Često sam taj dugi put kroz drvored kestena prolazio i dva puta dnevno: u tri, kada se otvarala blagajna Kinoteke, i u vrijeme večernjih projekcija, od sedam ili devet. Sarkofag ispred crkve sv. Blaža tada nisam primjećivao. Viktor Kovačić crkvu je sagradio u stilu starohrvatske sakralne arhitekture, sa zidovima debelim poput bedema i uskim prozorima. Na otvorenom prostoru uz južno-istočnu stranu, tik uz zid, stoji kameni sarkofag. Iza njega skrivala su se dvojica agenata koji su iz pištolja zapucala na mog budućeg tasta i budućeg djeda moje djece.

Nakon prvih hitaca ustaški agenti ostali su čučati iza sarkofaga, bojeći se izaći na otvoreno. Djed, tada u devetnaestoj, potrčao je prema Rudolfovim kasarnama. Stotinjak metara južnije željeznička je pruga, a iza nje Trešnjevka, u koju su ustaše rijetko zalazili. Djed je izvadio pištolj i trčao uz sjevernu stranu Prilaza. Na križanju s Krajiškom iznenada je skrenuo prema sjeveru. Očito je malo prije upao u klopku. Agenti su ga čekali kod crkve. Agenti u zasjedi vjerojatno čekaju i niže dolje na željezničkom nasipu da mu odsjeku put kada krene prema Trešnjevci. U

trenu je odlučio i potrčao Krajiškom prema Bosanskoj. Tu počinju obronci Medvednice. S jedne i druge strane vijugave ulice nalaze se vile s prostranim vrtovima. Preskačući zidove može se izgubiti u vrtovima i kroz njih pobjeći u šumu koja se ovdje spušta do samog grada.

Kod škole u Krajiškoj djed je naletio na njemačkog vojnika sa šmajserom oko vrata. Nijedan nije potegnuo oružje. Kratko su se zagledali, iznenađeni, neodlučni, a onda je djed naglo šmugnuo u Kordunsku. Tu negdje, između Krajiške i Primorske, upao je u drugu zasjedu. Zapucalo je sa svih strana. Bijeg prema sjeveru bio je greška. Nije se dokopao Bosanske. Sad je okružen sa svih strana. Odjekuju pištolji ustaša i šmajseri Nijemaca. Sklanjajući se s čistine zavukao se u jednu od kuća sa sjeverne strane Kordunske. Spustio se u podrum tražeći prozor za ugljen kojim bi pobjegao na drugu stranu prema sjeveru. Povici potjere dopirali su sa svih strana. Spuznuo je uz podrumski zid da se odmori. Tada je shvatio da jako krvari. Ustaše su ga poluosvijesteno izvukli iz podruma.

Sve se to događalo preko puta izlaza iz dvorane Kinoteke. Mnoge detalje sam zaboravio. Deda mi je pričao o ratu na ulicama Zagreba u proljeće, ljeto i jesen 1941. O „akciji stadion“, ilegalnoj radiostanici, prvom ubijenom ustaši na Trešnjevci i ubojstvu agenta Tiljka čitao sam i u sinopsisu koji je deda početkom osamdesetih napisao za televizijski projekt Kreše Golika o zagrebačkoj ilegali. Nažalost, taj je rukopis još uvijek zagubljen u izdavačkoj kući Novi liber, pokojnog dedinog suborca Slavka Goldsteina.

Nakon što je deda umro, jedno sam vrijeme bio kustos njegova ratnog Zagreba. Odvezao bih cure u vrtić i do škole, prešao Ilicu pa se parkirao kod Doma zdravlja na Črnomercu. Prošao bih kroz parkić kod nebodera i zašao sa stražnje strane kuća što gledaju na podvožnjak. Tu je deda jedno vrijeme živio sa sestrama i roditeljima. Tu su roditelji i sestre živjele u prvoj godini rata. Stan je bio na visokom prvom katu. Na istočnoj strani mali je balkon. Deda je rekao da se na njega izlazilo iz kuhinje ili iz blagovaonice.

U prvim mjesecima rata još je posjećivao roditelje. Došao bi ih vidjeti, kazati da je dobro, posuditi nešto novca i usput nešto pojesti. Ured tvornice u kojoj je njegov otac radio već je bio pod prismotrom. Jednom prilikom agenti su ga sačekali i pratili sve do mitnice na Črnomercu. Riješio ih se tek kad se naglo okrenuo, stavio ruku u džep kaputa kao da drži pištolj, i krenuo ravno na njih. Zbunjeni, agenti su se razmaknuli i pognuli glave, a deda je pojurio do tramvajske pruge i uskočio u prvi tramvaj.

Zato je roditeljima dolazio u posjet s konopcem. Prošao bi kroz kuhinju, izašao na balkon, jedan kraj konopca vezao bi za ogradu, a drugi smotao na podu. U slučaju da agenti banu na vrata, može ih iznenaditi i po konopcu se spustiti s balkona. U osam i petnaest ujutro gledao bih balkon

visokog prvog kata i zamišljao dedine roditelje kako u ljetnu večer 1941, krišom, s bojazni, pogledavaju taj konopac uredno smotan na balkonu i jednim krajem vezan za ogradu.

Sarkofag registriram svaki put kad prođem Primorskom ili Prilazom Gjura Deželića, bilo pješice ili autom. Sada gledam na Trećem studenta filozofije Françoisa Leterriera kako u ulozi zatvorenika osuđenog na smrt, od raspletene žičane mreže s kreveta te odjeće i pokrivača izrezanih na trake, u ćeliji zatvora mota konopce.

Prvih dana sjedio je u ćeliji zagledan u vrata. A onda je shvatio da su sastavljena od dva dijela, od pojačanog hrastovog okvira i, unutar njega, uzdužnih letvica od bukve ili topole. Letvice nisu između sebe bile uglavljene perima. To je zatvoreniku dalo ideju. Na betonskom podu ćelije izbrusio je dršku zatvorske žlice i tom funkcionalnom alatkom u obliku dlijeta polako rasklimao letvice, skupljajući svaki put sitno iverje koje bi palo na pod ćelije, zamazujući skrivenom olovkom svijetle tragove na drvu. Uskoro mu je zatrebala još jedna nabrušena žlica, a kada ju je nabavio uspio je obiti perima spojene gornje dijelove letvica, provući se kroz donji dio vrata, i provesti prvu noć na hodnicima zatvora.

Sjećam se meditativnog djelovanja Bressonova filma, tada, osamdesetih, u sklopu Bressonova ciklusa u kojem su uz *Osuđenika* prikazani *Dnevnik seoskog svećenika*, *Mouchette*, *Džepar* te *Lancelot Jezerski* koji sam vidio tek mnogo kasnije. Bilo je to vrijeme u kojem se čekao pad komunizma i rasplet sudbine Jugoslavije. Topla zima kada je Maleš napisao „vani pada komunizam“ bila je već sasvim blizu. I rat se osjećao. Kinoteka je bila idealno mjesto za čekanje povijesti. HDZ-ov predizborni skup na Cvjetnicu bio je odmah iza ugla, na Trgu francuske revolucije. Godinu ranije posjetitelji koncerta Prljavog kazališta na Trgu Republike zakrčili su i Ilicu i Prilaz JNA i sve ulice između njih, a u manjem broju i Kordunsku. No, u vrijeme ciklusa filmova Roberta Bressona vani je dominiralo proljeće.

Čudo kako sunčan dan može u mračnom kinu podignuti doživljaj filma. Čudo kako filmovi ovise o dobrom vremenu, o ugodnom položaju u kojem sjedimo, o samom kinu. *Osuđeniku* je sve išlo na ruku. Njegove godine (trideset), moje godine (dvadeset), poluprazna dvorana, ljudi s kojima ću nakon projekcije stajati ispred kina.

Bressonov zatvorenik pokušao je pobjeći već na dolasku u zatvor. Iskočio je iz policijskog auta kada je vozač zakočio pred tramvajem i spustio u nižu brzinu. U zatvor je doveden pretučen, praveći se da je u gorem stanju nego što jest. I deda se pravio da je u gorem stanju nego što je bio kada su ga ustaše i Nijemci izvukli iz podruma preko puta Kinoteke. Ako se dobro sjećam, odveli su ga u Zvonimirovu na ispitivanje, a kada su procijenili da je u prelošem stanju da bi uopće imalo smisla ispitivati ga i mučenjem izvlačiti iz njega informacije o onima iz ilegale

koji još nisu ubijeni ili se još nisu prebacili na slobodni teritorij, odveli su ga na tajnu lokaciju negdje u Maksimiru.

Deda je cijelo to vrijeme bio pri svijesti. I neobično dobro se osjećao. Iz rata se vratio s nekoliko rana. Jedan metak prošao mu je kroz obraze, ne okrhnuvši niti jedan zub. Jedan metak pogodio ga je kada je negdje na Trešnjevci bježao niz stepenice. Agent s pištoljem nagnuo se na katu preko ograde i odozgora ispalio nekoliko metaka. Dedu je metak pogodio u rame i izašao sa suprotne strane na bok, a da nije zahvatio nijedan vitalni organ. Treći metak dobio je u Kordunskoj. Cijeli život nosio ga je u jetri. Deda je često govorio kako treba imati sreće u životu da bi se preživjelo.

Iz rane na abdomenu obilno je krvario. Već u podrumu bio je sav u krvi, a nastavio je krvariti i u Zvonimirovoj. No nije gubio svijest, nije osjećao nesvjesticu. Osluškivao je korake, razgovore. Načuo je da govore kako je gotov. Da nema svrhe ispitivati ga. Čuo je da govore kako ga prebacuju na neku drugu lokaciju. Bio je to Sing Sing, kako su ilegalci zvali zatvor za koji nisu znali na kojoj se adresi nalazi.

U Sing Singu ostavili su ga na hodniku, bez straže. Osluškivao je kamo su stražari otišli, slušao njihove udaljene glasove iz neke od prostorija, a onda kada se smračilo polako ustao s kreveta. Osjećao se odlično. Nije imao nikakvih ozbiljnijih problema zbog ranjavanja, zbog gubitka krvi. Rana se već zatvorila; skorena krv imala je tek kostimografski efekt. Iz Sing Singa jednostavno je išetao u grad i noć. I krenuo u brda.

Veza za koju je znao da je još uvijek aktivna bila je negdje u gornjoj Kustošiji. Trebao je prijeći Šalatu, Pantovčak, Mlinove, Šestine. Hodao je satima, držeći se mraka, vrtova, voćnjaka i vinograda, šume. U Šestinama je natrapao na nekakav logor sa šatorima. Kada je bio usred njega shvatio je da je u logoru ustaške mladeži. Izašao je na drugu stranu, pravocrtno kako je i ušao. Prešao je Bijenik, Lukšiće, Mikuliće, provlačeći se kroz vinograde, i došao do Gornje Kustošije. Nije znao gdje bi trebala biti kuća s vezom. Sve su kućice bile iste: niske, s malim prozorima. Razbacane kao seoske. S oskudnom uličnom rasvjetom. Opet je imao sreće. Pokucao je na prozor jedne kućice utonule u mrak; otvorila mu je njegova veza.

U Gornjoj Kustošiji ostao je nekoliko dana, možda i tjedan. Sve dok mu rana nije sanirana. Tu se i zaljubio, to bi svaki put spomenuo kada bi pričao o svom bijegu iz Sing Singa. U djevojku koja je kao veza dolazila u kućicu. Ona ga je odvela iz Kustošije na novu lokaciju u gradu, u tavanski stan nekog druga koji je kao konobar radio u Gradskoj kavani. Uvijek sam zamišljao kako zagrljeni odlaze prema Ilici: zato jer su zaljubljeni, i zato jer je on ranjen. Nakon toga više nije vidio djevojku koja je dolazila u kućicu u Gornjoj Kustošiji. Mislim da je zaboravio i njezino ime. Rat je donosio nove ljubavi.

U kasnu jesen, početak zime, prebačen je na slobodni teritorij. Za vožnju vlakom do Karlovca maskirao se poput Marlona Branda u *Kumu*, stavljajući kuglice papira u obraze. U Karlovcu ga je dočekala Nada Dimić. Njezina veza prebacila ga je na Kordun. Nije znao što očekivati u šumi, zimi. Računao je na par izglednijih i promrzlih partizana. U kordunskoj šumi dočekao ga je cijeli IŽ! Uvijek bi s oduševljenjem podigao glas, raširio ruke i zasvjetlucao očima kada bi prepričavao taj prizor. Stotine partizana uz vatre nad kojima se u kazanima kuhala večera. Među njima i mnogi njegovi zagrebački suborci, i mnogo Dalmatinaca među njima: „Čitav IŽ!“ . I Bressonov osuđenik bježi iz zatvora. Osuđen je na smrt zbog planiranja atentata, i nema više vremena. Sa sobom vodi i zatvorenika kojeg je našao u ćeliji nakon povratka s presude. Rastavljaju vrata, izlaze na hodnik, penju se s konopcima i kukama na krov pa tu dugo oslušuju zvuk koji se ponavlja, neku škripu, cvilikanje, za koje u mraku ne mogu shvatiti otkuda dolazi. Spuštaju se niz jedan zid, ubijaju stražara, penju uz drugi: a onda dolazi najupečatljiviji trenutak filma. Zvuk koji se u pravilnim razmacima ponavlja škripa je bicikla njemačkog stražara koji se čitavu noć vozi u krug između dva posljednja zida zatvora. Cvilikanje je i dalje jednako prijeteće kao i kada je njegov izvor bio nepoznat. Nijemac koji se vozi u krug s puškom na leđima ozbiljna je prijetnja. No lociranje izvora nepoznatog zvuka, koliko se sjećam, izmamљуje osmijeh bjeguncima. I gledateljima također.

Kada se prebace i preko posljednjeg zida bjegunci odlaze preko mosta u mrak. U čarapama su, bez kaputa. Cipele su izuli da ih ne bi odala škripa zatvorskog šljunka; kapute su skinuli da se lakše veru konopcima. I cipele i kapute drugi zatvorenik trebao je spustiti sa zida. Ali on je doskočio na vanjsku stranu prije negoli je obavio taj svoj zadatak. Cipele sa zavezanim žnirancima i kaputi ostale su na zidu, u zatvoru. Bjegunci odlaze u slobodu u probušenim čarapama. Mlađi kaže, jedva čekam da ovo ispričam mami.

Partizani su se u Zagreb vratili u proljeće 1945. Deda je u to vrijeme bio u Rusiji na oficirskoj izobrazbi. Ne znam sasvim sigurno da li je nakon njegovog okršaja u Kordunskoj tijekom rata bilo još pucnjave u ulici. Pretpostavljam da nije. Nije moglo biti. Deda je bio među posljednjim zagrebačkim ilegalcima prebačenima na slobodni teritorij. Pola godine zagrebačka djeca vodila su rat s ustašama na ulicama Zagreba. Neka su poginula, neka su bili uhvaćena. Oni preživjeli promijenili su i nekoliko grupa suboraca. Potkraj 1941. otpor je splasnuo. Borba se preselila u šume.

Mirnodopska Kordunska je ona koju sam i ja zatekao. Ciklusi Bergmana i Fassbindera. Rock kultura u umjetnosti filma. Pa ciklus Pasolinija... Negdje s Olmijevim *Stablom za klompe*, jednim novijim filmom braće Taviani, prvom zagrebačkom projekcijom Tarantinovih *Reservoir Dogs* i kinodistribucijom Dragojevićevih *Rana*, taj će prostor kao takav, prostor filma, krajem

devedesetih i potpuno zamrijeti. U to vrijeme Prilazom Gjure Deželića proći će u smjeru zapada prema Bleiburgu kolona iz Sedlarova *Četveroreda*. Sjeverno, Ilicom, nešto kasnije, u suprotnom smjeru prema Mirogoju, proći će pogrebna povorka Franje Tuđmana. U ormarićima Kinoteke sa staklenim vratašcima tada su još sasvim sigurno stajali neki filmski plakati.

Za mene, taj će prostor ponovno oživjeti s dedinom pričom o agentima koji se skrivaju iza sarkofaga i otvaraju vatru iz praskavih pištolja. Tako su se posložili ciklusi. Onaj iz 1941. pojavit će se kada onaj iz osamdesetih bude već duboka prošlost.

LOVERS ROCK, Small Axe, TV mini serija, 2020 r: Steve McQueen, sc: Courttia Newland, Steve McQueen, df: Shabier Kirchner, gl: Mica Levi, ul: Amarah-Jae St. Aubyn, Micheal Ward, Shaniqua Okwok, Kedar Williams-Stirling, Ellis George, Francis Lovehall

Prvo gledam sam *Lovers Rock*, drugi film iz serije *Malena sjekira* Stevea McQueena, snimljene za BBC i distribuirane na HBO-u. *Film procedural*. Nešto manje od sedamdeset minuta jednog tulumu crnačke zajednice u Zapadnom Londonu početkom osamdesetih: od popodneve pripreme stana i tehnike, do zore sljedećeg dana.

Vani je corona.

RH, u kasnu jesen 2020. Tenkovske gusjenice pandemije polako prelaze preko naših glava. Slavi se obrana Hrvatske u Vukovaru, a nitko nema hrabrosti obraniti Hrvatsku od pandemije, Vukovar od covida. Dnevni broj mrtvih prelazi sedamdeset. Dnevni broj novozaraženih prelazi četiri i pol tisuće. Na vrhuncu smo drugog vala pandemije.

Lovers Rock je filmska svijest u *lovers rocku*, u *dub reggae* ritmu, i digitalnim pastelnim bojama Shabiera Kirchnera, direktora fotografije.

Tulum se priprema tako da se tepisi i dio namještaja premjeste u jednu sobu, a trosjed s plastičnom navlakom, fotelje i stolice, iznesu u stražnji vrt. Iz kombija parkiranog na ulici istovaruju se veliki zvučnici, i unose u kuću. Uz rubove parketa povlače se kablovi, spajaju se pojačala, i pale prvi jointovi.

Drvene kutije sa singlicama i plejkama svete su relikvije tulumu. Ruke se dižu u zrak, a tijela počinju ljuljati već na tonskoj probi („Robin Hood“, Cry Tuff and the Originals-a). Jedna obična londonska *upstairs-downstairs* kuća postala je reggae kuća za one koji zbog boje svoje kože nisu dobrodošli u londonskim klubovima. Blues tulumu održavali su se u kućama u vlasništvu

nekog iz lokalne zajednice; profesionalni di-džejevi puštali su autohtonu muziku na profesionalnim zvučnim sistemima.

Petodijelna serija nazvana po pjesmi Boba Marleya (*If you are a big tree, We are the small axe*) piše povijest londonske crnačke zajednice podrijetlom iz Zapadne Indije i Kariba. Prvi film, *Mangrove*, tematizira neredu i sudski proces iz 1968. S *Lovers Rockom* smo u 1980, u četvrti Ladbroke Grove. Mladi ljudi prve i druge generacije useljenika s Jamajke i drugih otoka plaćaju pedeset pennyja za ulaz u ilegalnu kuću tuluma. Hrana i piće kupuju se u kuhinji, glazbeni žanrovi su soul, reggae i lovers rock, mekša i sentimentalnija verzija reaggea. Iako jedini film serije snimljen prema nehistorijskom događaju, *Lovers Rock* ujedno je i najautentičniji segment *Malene sjekire*. Povijest teče kroz ritmove duba, i *dirty-dancing*, *slow grooving* pokrete plesača. Imbd stranica popisala je playlistu filma: Silly Games, Sunday Girl, I Do Love You, Money In My Pocket, Your Love Is Amazing, Kung Fu Fighting, Mr Brown, After Tonight, Hey There Lonely Girl, Baby My Love, Turn Out The Light, Dreadlocks in Moonlight, Have A Little Faith...

Lovers Rock je etnografija. Ritual i običaji. Muzika, moda i govor.

Mladi crni muškarci manirama i frazama imitiraju englesko visoko društvo. Nazivaju se džentlmenima; drže mali prst u zraku kad ispijaju čašu piva. Nose trodijelna odijela, i skupocjene, crne „linoleumske“ košulje raskopčane na vrhu prsa.

Ali pretjerano se gegaju u hodu, previše razvlače u govoru, i prenapadno su opušteni. Upadljivi i predimenzionirani šeširi i kape specifični su modni dodatak. Isto kao i dreadlocksi i mikrofonke.

Mlade crne žene neformalnije su u govoru, ne imitiraju visoko društvo, niti afektiraju; i formalnije u oblačenju. Zlatni standard je standard kraljice naturalne večeri. Standard više srednje klase, i imidž disco kraljice Donne Summers. Cipele su plesne, haljine su ispod koljena, zlatni lančići su oko vrata. Čednost je samo nominalna.

Kad se reggae kuća napuni, s tapeta se cijedi kondenzirani znoj plesača. Do WC-a duž stepeništa proteže se dugi red haljina. Na odvrnutim plamenovima jeftinih plastičnih upaljača pale se debeli jointovi. Slika je u *real timeu*; ples u *slow motionu*. Mladići glume usporene ljubavnike, zapadnolondonske galebe. Izbočinu na hlačama trljaju o prepone plesačica; nogu podmeću pod međunožje djevojke koju su stisnuli uza zid. Zapravo se ništa ne događa. Osim tuluma. Simulacija kopulacije, i konstrukcije para.

Zajednica u ritualu prokreacije i gradnje identiteta.

Drugi put gledamo zajedno. Nogu prebačenih preko nogu. Sjajimo od blizine toplih tijela. Pitaš me kad sam zadnji put bio na tulumu.

To je teško pitanje.

Na pitanje kad sam bio prvi put na tulumu mogu odgovoriti ako me i usred noći probudiš.

U kasno ljeto 1980; negdje u isto vrijeme tuluma u Ladbroke Grooveu.

Trebao je biti dječji rođendan. Ali nije. Pretvorio se u nešto drugo. Imali smo trinaest godina.

Vratili smo se s mora.

Tamo, na moru, skaćući u mokrim šangajkama po stijenama i plićaku, bio sam još dijete. Navečer sam sjedio u mraku za stolom i slušao priče odraslih; nezgrapno tinejdžer u mršavom tijelu.

Postojala je fotografija s te betonske terase: na njoj dječak u majici s kineskim pismom, tog ljeta stigle iz Kine, preširoko otvorenih usta u smijehu, nespretno podignute ruke u pokušaju da na nešto odmahne.

Rođendan je bio na petnaestom katu nebodera. Roditelji su s rođakom ili susjedom sjedili oko malog kuhinjskog stola, pili kavu i pušili, ljubazno se smješkali. Sjećam se, u dnevnoj sobi nije bilo tepiha. S visokog prozora širom obzora pucao je ljetni dan: sve tamo na pola puta do mora. Bili smo uzbuđeni zbog nečega što nam je stvaralo uzbuđenje.

Nismo se smijali: smješkali smo se, kao i roditelji. I cure su bile uzbuđene na isti način. Otvorili smo bar sa slatkim likerima. Razmjenili smo takozvane značajne osmijehe s curama. Tako je počeo prvi tulum.

Steve McQueen kaže da se sjeća ilegalnih londonskih blues tuluma. Sjeća se kako su se zidovi znojili. On bi spavao u mraku sobe s kaputima, a starci bi cijelu noć plesali.

Prije lovers rocka samo su muškarci plesali. To je bilo sasvim kul. Tako su se muškarci *bondali*, pokazivali svoj identitet, svoj libido. Romantični, ljubavni hitovi promijenili su tu dinamiku. Sada su i djevojke plesale. Jedna s drugom, izazivajući frajere naslonjene u mraku na zidove da im se pridruže.

Tulum *Lovers Rocka* ima dva vrhunca: ženski i muški. Prvo ženski. Djevojke su brže od frajera. D. J. ih poziva: *Pretty ladies, far and here, let the brothers know you're here!*

Cure odmah zauzimaju plesni podij. Ne trebaju sakupljati hrabrost da se pokažu. Plešu s prijateljicama, jedna s drugom, imaju svoje hitove.

Zavode, i izmiču.

Kad krene Kung Fu Fighting razmjenjuju elegantne udarce šakama i nogama, zoom-boom!

Frajeri ih sada mogu dobro procijeniti. Crvene, ljubičaste i tirkizne haljine lepršaju podijem.

Pauza za piće u kuhinji, ili odlazak stepenicama do WC-a, prilika je da im pristupe. Ali cure nisu još sigurne što im je zabavnije: družiti se s rođakinjama i prijateljicama, ili puštati frajere da im se upucavaju.

Frajeri ih pokušavaju uhvatiti izvan podija, razdvojiti, ili izdvojiti na samom podiju. Martha, londončanka podrijetlom s Jamajke, upoznala je Franklina i odlazi s njim plesati. D.J. najavljuje muziku koja garantira „duhovnu zaštitu“. Znači sve je košer. Sve što se događa je dopušteno i odobreno, s najvišeg mjesta tulumu. Momci su izdvojili cure, pomiješali se s njima, stisnuli ih uz svoje prepone, ruke spustili nisko ispod struka, stisnuli ih za stražnjice. Ali frajeri još nisu sasvim unutra. Nisu sasvim preuzeli kontrolu.

Cure imaju svoj *girls singalong* trenutak. Zajedno s Janet Kay pjevaju Silly Games. D.J. reagira. Isključuje razglas. Dvadesetak ženskih glasova pjeva uz toptanje nogu: *I've been wanting you / For so long, it's a shame ... 'Cause every time we meet/ We play hide and seek... You're as much to blame/ 'Cause I know you feel the same/ I can see it in your eyes...*

Prvi vrhunac filma! Song sekvenca od deset minuta. Više od sedmine čitavog filma. Emancipacija u blues kući uz *singalong* hit Janet Kay...

Ako moram izabrati svoj najbolji tulum, onda moram biti jako originalan.

Biram noćnu vožnju od Budimpešte do Zagreba. Nakon dvije noći tulumarenja po Pešti sâm sam u praznom vlaku. Iz nekog razloga putovanje traje cijelu noć. Vlak često staje, dugo stoji u mraku usred ničega. Ponekad se trzne i polako krene unatrag stotinjak metara; a zatim ponovo naprijed.

U plastičnoj vrećici imam debelo nedjeljno izdanje Daily Telegrapha. Dvadesetogodišnjica je *Groznice subotnje večeri*; ja sam tu gdje jesam.

Novinar Nik Cohn piše kako je nastao scenarij za film. Sedamdesetih je obilazio disco klubove po periferiji New Yorka. U nekom klubu u Brooklynu primijetio je mladog Talijana. Preko dana vjerojatno je bio automehaničar, ili je u luci istovarivao svinjske polovice noseći kapuljaču preko glave da se ne zaprlja. Preko noći odbacivao je krinku i pretvarao se u princa plesnog podija.

To je Cohna podsjetilo na nekog klinca u Engleskoj šezdesetih koji u životu nije imao ništa osim subotnje noći. Pa je plesao ko lud... Tako je nastao scenarij za *Groznicu* (prema novinskoj priči „Tribal Rites of the New Saturday Night“). Nik Cohn je pisao o noćnim prinčevima radničke klase; klubovima i tulumima kao velikim klasnim ekvilizatorima.

Čitao sam taj tekst u praznom vlaku, negdje usred blatne zimske puste bez ijednog svjetla u daljini: i imao sam osjećaj kao da upravo proživljavam tulum života.

I Lovers Rock bi mogao ući u kategoriju tulumu života.

I u njemu se automehaničar Franklin u sjajnoj, crnoj košulji, na plesnom podiju pretvara u noćnog princa.

Nakon ženskog vrhunca dolazi i muški vrhunac filma. D.J. potiče muške plesače na podiju: „Pustite lava! Pustite lava!“

Nema više žena na podiju. Muška masa je u središtu, muške ruke u zraku. Dub reggae ritam udara se po zidovima, podovima. Iz grla se zorno ori „Mercury sound!“ i „Power, power!“ U neke plesače muzika ulazi kao drhtaj koji prolazi kroz čitavo tijelo; drugima mijenja karakter, prirodu.

Identitet i politika sada dolaze prije sentimentalnosti i ljubavi. Iz zvučnika se probija, otima, *murky dub cut* Revolutionariesa and Augustus Pabla. U najmračnijem dijelu noći, sam trenutak prije najave zore, vrijeme je za šamanski ples. Oni koji su zgrabili djevojke negdje su u kutovima kuće, sjenovitim dijelovima vrta; ili su već na putu kući. Franklin vozi Marthu na rami bicikla ispod razlistanih proljetnih krošnji jutarnjeg Londona. Vodi je u automehaničarsku radionicu, koju će kao pravi princ nazvati svojom palačom.

Za to vrijeme muški buket plesača priziva armije demoni i ponekog anđela. Šaman u bijeloj košulji ulazi među muškarce i upravlja ritualom. Monotoni, ponavljajući dub; mistika rastafarijanstva; dreadlocksi u zraku: uzdignuta šaka nad glavama u transu.

Kamera među plesačima pronalazi jednu ženu. Ali kopulacijski tulum sada je revolucionarski tulum. Glazba prestaje. Toptanje se nastavlja. Plesači uzvikuju: „Black power!“ I tako završava tulum.

Gledati *Lovers Rock* u vrijeme corone, isto je kao i čitati o *Groznici subotnje večeri* usred madžarske puste.

Dani Svete Corone kao... kao... ni jedni drugi. I proljetni i zimski.

Život u proljetnoj izolaciji kao simulakrum limba.

Bliski fizički kontakti ograničeni na dvije, tri osobe; baznu grupu. Susjedima se kima glavom, držeći se svoje strane stepenica. Trkače se zaobilazi, silazeći s asfalta. U dućan se ne ulazi dok kupac iz njega ne izađe. Na stazi od Talana do Risnjaka nikog. Ili gotovo nikog. Vječna šuma.

Život se više ne vrednuje brojem ljudi s kojima se družimo, s kojima smo bili, sjedili, izašli.

Život se vrednuje s ljudima s kojima smo ostali.

Obitelji su se zatvorile u sebe; u trojke, četvorke.

Oni upareni zatvorili su se u svoje parove. Oni neupareni u posljednji trenutak su nabavili psa.

Na cijeni su i ljubavnici, zaljubljeni. I oni koji imaju zajednički prostor. Traje i inflacija krnjih obitelji. Četrdesetšestogodišnja kći uparena je s teško bolesnim osamdesetogodišnjim ocem.

Dvadesetdvogodišnji nezaposleni sin vratio se pedesetogodišnjoj majci. Tridesetogodišnja kći dva puta tjedno pješke odlazi na ručak pedesetčetverogodišnjoj majci.

Rastavljene obitelji sada su potpuno razdvojene. S djecom ostaje samo jedan roditelj. Onaj drugi je zbog epidemiološke rizičnosti izopćen: tko se nije skrio magarac je bio!

Prijatelj se javlja prijateljici. Stoji na cesti i kaže, neću gore da te ne ugrozim.

Ona viče s balkona, ugrozi me.

Sljedećih sedam dana nitko više ne stoji na cesti. Na portafonu je dostavljač pizze.

Govori se o ilegalnim tulumima. Po stanovima i zamračenim kafićima. Krizni stožer i mediji prozivaju takve neodgovorne pojedince. Oni preferiraju katoličke corona partije. Na crkvi se vijori državna zastava.

Noću se na zabačenim parkiralištima vide automobili sa zahukanim staklima i odvrnutom muzikom.

Muzika se općenito rijetko čuje. Upareni vrijeme provode gledajući serije. Nitko ne pleše; ne nakon potresa.

Negdje iz dubine zgrade dolaze zvukovi klavira. Netko je pojačao ton prije vijesti pa sad odjekuje glazbena špica dnevnika. Susjed gura fotelju po parketu jačinom od dva Richtera. Pa opet, pa opet.

Bit će da su to ipak djeca.

S čime usporediti te dane? Nije bolnica, nije vojska; nije ljeto u gradu. Premda je ovom posljednjem najbliže, barem u vrijeme toplih dana. Izolacija je preuranjena starost. Život penzionera. Oni koji su se bojali da će ostati sami u starosti, sada su najednom ostali sami u karanteni. S bolesnom majkom, ostarjelim ocem, djecom koje nema, suprugom koji zlostavlja. Tako to bude. Sve u četiri zida. Sam, ili s ukućanom. Osluškujući zvukove susjeda, dok oni osluškuju vas. Gledajući na krošnjama ispred prozora listanje grana.

Sa zimom sve postaje turobnije. Corona početkom dvanaestog slavi svoj prvi rođendan. Starci umiru, klincima je svejedno.

Odlučio sam da neću pisati o coroni. U prvom valu pisali su se blogovi, objavljivali dnevnicima, a Seid Serdarević iz Frakture je rekao da vidi budućnost, da sasvim jasno vidi budućnost: punu loše literature o coroni.

Sad mi je *Lovers Rock* došao kao izgovor da pišem o coroni. Zapravo pokušavam fiksirati vrijeme. I Steve McQueen ga je fiksirao. *Lovers Rock* se pojavio usred drugog vala pandemije. Ne sjećam se je li neki film imao bolji tajming.

Corona je sad igra na ispadanje. Tko dobije covid, ispao je. Kim Ki-duk je dobio, ispao, i umro. Jiri Menzel je dobio, ispao, i umro. Serijski ubojica Peter Sutcliffe, također. Kod nas, Miroslav Tuđman.

Za to vrijeme gledamo *Lovers Rock*. Ozbiljnu kvalifikaciju za najbolji tulum ikada.